

УДК 811.161.2'373.21:821.161.2-1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181058>

Ю. І. Браїлко,

канд. філол. наук, доц.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

доцент кафедри філологічних дисциплін і методик їх викладання

ФУНКЦІЙНІСТЬ ОНІМА КРЕМЛЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Статтю присвячено виявленню прагматичного ресурсу власної назви *Кремль* в українському поетичному дискурсі. З'ясовано її аксіологічну різновекторність, домінуючу функцію – ідеологічну, яка пов'язана передусім із пресупозиційними значеннями 'радянська влада' та 'російська влада'.

Ключові слова: Кремль, онім, топонім, хоронім, архітектуронім, пресулатонім, ідеологема.

Сучасній українській літературній ономастиці бракує широкого системного підходу до аналізу матеріалу. Вилучення для дослідження самих тільки онімів, урахування лише вузького контексту й зосередженість на вивченні певного ідіостилю без пошуку транстекстуальних зв'язків, недостатня увага до т. зв. периферійних одиниць породжує обмеженість наукового осмислення ролі тієї чи тієї власної назви в художньому дискурсі.

У центрі мовознавчих досліджень до сьогодні не перебувала «знакова назва простору» [1, с. 146] *Кремль*, яка прогнозовано має реалізовувати в поезії ваговитий конотативний потенціал. Існують лише побіжні спостереження, здійснені в рамках аналізу різної лінгвістичної проблематики (див. роботи І. Ільченко та Д. Бабич [7, с. 245], О. Коваль [8, с. 153], Т. Можарової [12, с. 146, 171–172], І. Муромцева й О. Муромцевої [13, с. 278], І. Назаренко [14, с. 225]). Чомусь оминули увагою значущість аналізованого прецедентного пропріатива в поетичних текстах Яра Славутича та Євгена Маланюка автори дисертацій, присвячених ономастикону ідіолектів цих письменників (Л. Селіверстова [15], Г. Мельник [11]). З огляду на сказане вище вважаємо тему нашої розвідки **актуальною**.

Метою статті є з'ясування специфіки вияву прагматичного потенціалу оніма *Кремль* в українському поетичному дискурсі. **Матеріалом** для дослідження обрано українські поетичні тексти фольклорного й літературного походження. У роботі використано описовий, зіставно-семантичний метод, метод контекстуального аналізу, зокрема його власне контекстуальний та інтертекстуальний різновиди.

Власна назва *Кремль*, утворена способом онімізації від апелятива, що позначав внутрішню фортецю в містах давньої Русі [5, с. 463], є варіантом оніма *Московський Кремль*. Різнопланова культурна інформація дає підстави для її класифікації і як топоніма (хороніма, ойкохороніма/міського хороніма, урбаноніма, кварталоніма), оскільки беззаперечними є локативні складники значення ('центральна частина Москви', 'найдавніша частина Москви'), і як прагматоніма (архітектуроніма, фортифікаціоніма, меморіалоніма), адже *Кремль* є й об'єктом матеріальної культури – спорудою, фортецею, архітектурною та історичною пам'яткою. Крім того, внаслідок ономастичної метонімії 'місце перебування очільника держави' → 'державна влада' власна назва *Кремль* набула також уособленого значення вищих кіл влади СРСР або Російської Федерації, як-от: <...> *зараз Кремлю дедалі менше й менше і дедалі важче і важче вдається підтримувати ілюзію, що в Україні зовсім все погано* (Укрінформ, 18.01.2016); *Кремль заперечує, що відправляв найманців ПВК «Вагнера» до Венесуели для підтримки режиму президента Ніколаса Мадуро* (znaj.ua, 27.01.2019). Тому цілком аргументованим буде кваліфікування пропріатива *Кремль* з опертям на класифікацію М. М. Торчинського [16, с. 273, 286] і як ергоніма з такою подальшою градацією: пресулатонім (назва керівної структури) → міністеріонім (найменування керівної державної установи).

В українському поетичному дискурсі онім *Кремль* запобутовував, за нашими спостереженнями, наприкінці другого десятиліття ХХ ст., заманіфестувавши передусім ідеологічну функцію. Саме тоді (1918 р.) Москві було повернуто статус столиці й, отже, вона стала місцем, де перебувають владні інституції. Традиційну локалізаційну семантику хороніма *Кремль* поети синтезували зі значеннями 'центр революції', 'місце народження нового світоустрою': *Червоні нерви оголила земля: / Від Бастилії – до*

паризької комуни. / До Будапешта – від **Кремля**. / І далі. Далі. Замикайте коло / Вибухових революцій... (В. Еллан-Блакитний, 1919); Ні, ні! Прийдешнє – не казарма, / Не цементовий коридор! Сіяє в небі нам не дарма / Золотоокий метеор. / І він черкне щасливу землю, / І світ наш буде голубим / Од стін золоченого **Кремлю** / До піль, де спить залізний Рим (М. Рильський, 1923); Встає, встає, вже видно всюди, / гігант під вежами **Кремля**... / Протяг він руки над Китаєм, / огні над Заходом протяг... (В. Сосюра, 1926).

Інакші інтерпретації на початку входження власної назви *Кремль* у поетичний простір пов'язані з її урбанонімними й архітектуронімними ознаками: вона стає репрезентантом культурної інформації ойконіма *Москва*, який має експліцитний (<...> м'ярко вогкість бронхитить горло / ріг загубивсь – де земля / пройшла в повітрі пересохло / передзвони дзитарів **Кремля** (М. Семенко «Москва», 1921)) або імпліцитний (І як тут Квітка жити міг? / І як в степу серед степів / зродитися таке могло – / столиця – місто – і село? Дві річки весело гниють, / біжать, спиняються й стоять. / Нема традицій, ні **Кремля**, / Адміралтейського штиля (П. Тичина, 1923–1924) вияв). Зауважимо, що загалом така позаідеологічна прагматика пропріатива *Кремль* знаходить спорадичну фіксацію в українській поезії, на зразок: І глянув я: вже не було пустині / під нами... Білі обриси **Кремля** / викреслювалися у п'їтмі синій (Юрій Клен).

Фактично поза художнім осмисленням залишилися культурні фонові знання оніма *Кремль*, але у вірші М. Рильського «В кремлівському подвір'ї» подибуємо широке їхнє демонстрування: мистецьку інформацію, марковану хремотонімами (<...> лишилися навіки / Людської витвори руки: / **Цар-пушка** і **Іван Великий**) та музейонімом (нова зоря зійшла / Край **Оружейної палати**), і хронотопну (І чисте спогляда маля – / Нової паросток людини – / В подвір'ї **древнього Кремля** / Троянди й голубі ялини).

Поступово в поетичному дискурсі закріпилося конотонімне значення 'місце перебування влади', оперте на топонімне й архітектуронімне: Ми до Сталіна у **Кремль** / Та й листа послали, / Що найпершим кандидатом / Ми його назвали (нар. тв.); В Москві якийсь весняний віє дух, / в **Кремлі** засів нарком Ульянов (Юрій Клен); І Сталін кличе з **Кремлю**: «Сестри й браття, / Спиняйте злого ворога завзяття!» (Яр Славутич); <...> ну що земля вона пласка по ній гуляє йосиф / не той що в назареті жив а той що у **кремлі** <...> (Ю. Андрухович); Та той, которий у **Кремлі** / Сидів біля штурвала, / Дихнув, спитав «Доколе?» – і / Розбіглася навала (О. Ірванець). Аксіологічні приращення до цього значення здебільшого нульові, хоча можливе і їхнє мінімальне (переважно) оприявлення, спричинене іррадіальним ефектом, коли на онім *Кремль* поширюється оцінка конкретного представника влади або її узагальненого образу. Пор.: а) позитивна аксіологія: Ой піднявся орел над **Кремлем**, / А за ним орлята – / Бистрі соколи крилаті, лєнінці завзяті! / Старший сокіл – славний Сталін <...>; Ой то ж не зоря – / Голос із **Кремля**: / Батько наш товариш Сталін / До себе склика, / До себе склика!; І тоді прозвучав голос мудрий з **Кремля**, / Голос мудрий, утішливий, праведний: / «Гей, ой гей, сини мої, внуки і друзі! / Батьківщина наша в небезпеці і тузі! (нар. тв.); Ми переможемо! В нашії-бо землі / і правда, й сила, й влада у **Кремлі** (П. Тичина); Як шовки, сміються трави, / Як пісні, шумлять поля, / Бо єднає наші лави / Голос Партії з **Кремля** (М. Рильський); б) негативна аксіологія: Тоді кожен оглянеться і зрозуміє, / Що ця хата, цей шлях і цей обрій – / це Мати-Земля, / Що її образати ніхто не сміє – / Ні каган, ні король, ні мешканець **Кремля** (Є. Маланюк); <...> в зореносному **Кремлі** / Сказивсь «отець народів» / <...> / Бо йде в Сибір оце маля! / Бо так велів «отець» з **Кремля**! / <...> / Щоби к свободі у «хахла» / Навік

пройшла оскома, / Послали «тато» із **Кремля** / Великого Наркома. / <...> / По Україні, мов корсар, / З косою він корсарить, – / Узаявся Голод-Комісар / Всевладно комісарить: / Січе зблизька, / січе здаля... / Як повелів «отець» з **Кремля** (І. Багрянний); А зерно за море, як ріки, текло, / Коли вимирало голодне село, / А Сталін стояв на трибуні в **Кремлі**, / Рокуючи скін українській землі; <...> лежить Степан Бандера / У тишині баварської землі, / Де ще тече трутизна з револьвера, / Змайстрованого вбивцею в **Кремлі** <...>; Ридає у **Кремлі** синедріон, / Самодержавний плач далеко чути; / Ті звинувачують ще царський трон, / А ті – генсеків царські атрибути <...> (Д. Павличко); <...> ми йшли на шахти, на будови, / лягали щепенем в основи/ комуністичних пірамід, / щоб став комуною весь світ, / щоб нас помітив хоч здаля / червоний ідол із **Кремля** (В. Марсюк); Засів тарган вусатий у **Кремлі**; В **Кремлі** сидить всезнаючий мурза, / він каже: «Той хазяїн – в кого танки!» (В. Неборак); Які ж ми синове? – зневажено матір, / посаджено танка на трон у **Кремлі**. / Жорстоко й зухвало новий імператор / вчепився за шосту частину Землі (П. Скунець).

Актуальна для поезії репрезентація референта власної назви *Кремль* як комуніканта – насамперед адресанта спілкування. Зокрема, інтертекстуальним став перцептивний (звуковий) абстрагований образ голосу Кремля/із Кремля, у якому актуалізоване конотативне значення ‘радянська влада’ з виразною меліоративною оцінкою, як-от: *Бережи кордони наші, / Нашу славу землю, / Що лунає в край із краю / Голосом із **Кремлю**; За мир у всьому світі – / Це за пісні й поля, / Що правдою повиті, / Як голос із **Кремля**!; Чуєш, завітчаний **Львове**, / Голос могутчого **Кремлю**?; Трепече з радості земля, / В серцях – огонь відваги, / Знеслись над фабрики й поля / Соціалізму стяги, / Лунає голос із **Кремля** / В старих кварталах Праги (М. Рильський); І кругом – так немовби тремтіла земля: / то ми голос почули з **Кремля**. / І лились нам слова, як густе молоко у бідони; Куди б не пішов ти у нашій країні – / там ясно почуєш ти голос **Кремля**; Ви ловіте сигнали, приймайте, – / голос миру в них чути, **Кремля**!* (П. Тичина).

Узагалі, пресупозиційне значення ‘радянська влада’ або, рідше, ‘російська влада’ є домінантним у поетичній реалізації хороніма *Кремль*, а отже, домінантна і закріплена за ним ідеологічна функція. Його аксіологічна різновекторність так само, як і у топоніма *Москва* [3, с. 11], детермінована екстралінгвальними чинниками, зокрема політичним тлом, поглядами адресанта мовлення.

Позитивна оцінка ідеологеми *Кремль* максимально експлікована контекстуальними лексемами зі спільною семантикою світла й тепла (*сонце, сяйво, проміння, світити, сяяти, гріти* й ін.): *Сонце ясне, світ веселий / Сяє нам тепер з **Кремля**, / І радіють ниви й луки – / Вся колгоспная земля (нар. тв.); Слався, слався, рідна Україно! / Ти – під **сонцем** із **Кремля**!* (П. Тичина); <...> наше щастя – тепла ця земля, / **Огрівана промінням** із **Кремля** <...>; <...> **Бачить** ваша земля **ясне сонце** з **Кремля** – / **Заживуть** ваші болі і рани; <...> **Сяйво** з **Кремля** засміється / В лоні води **Дністрової**; **Погожа** купіль трьох народів / Під **сонцем**, що зійшло з **Кремля**, / **Росить** **Дніпро**, **світам** на подив, / **Нові сади, нові поля**; **На нього впало сонце** із **Кремля** / **І путь його** **навіки освітило**; **Непогасний** ранок всій землі / **Сяє в променистому Кремлі**; <...> **І ясний промінь** із **Кремля** / **Поета славить серце**; **Твій древній Єрван, сади твої й поля**, / **Тебе животворить проміння** із **Кремля** <...> (М. Рильський); **Хай присниться** **малому пілоту** / **після бою за щастя землі**, / **як одержує він нагороду** / **у залитому сяйвом Кремлі** (В. Сосюра). Сутнісними експлікаторами меліоративних конотацій оніма *Кремль* стали одиниці лексико-семантичної групи «Зоря». Вона має складний зміст: по-перше, п’ятикутна зірка – це символ радянської влади, по-друге, такі зірки встановлені на п’яти вежах Кремля (*Із баит озореного **Кремлю** / Гримить*

«Інтернаціонал» <...> (М. Рильський); *Вперед ми зорим без тривоги, / бо над просторами землі / багряним знаком перемоги / палають зорі на Кремлі* (В. Сосюра); по-третє, зірка є художнім символом дороговказу (*А нам все так же будуть сяять зорі – / безсмертні зорі рідного Кремля* (В. Сосюра)) тощо. Крім того, дослідники слушно визначають зірку як ідеологему з міфологічним корінням: «У більшості давніх міфологій над вершиною “священної гори” знаходиться яскрава зірка (полярна зоря в індійських, урало-алтайських, іранських, німецьких, палестинських та інших міфологіях). При моделюванні тоталітарного міфу був використаний цей сюжет: московський Кремль, увінчаний червоною зіркою, втілював сакральність “центру світу” <...>» [6, с. 314]. Пор.: *Із Кремля нам зорі / Щастям засіяли, – / Нас виручать з горя / Брати росіяни* (нар. тв.); *Спочива земля, / земля батьків, земля моя осіння, / Під зорями безсмертного Кремля; Іменам їх над світом сіяти, / земляків, що несуть у огонь неповторне життя! / Світять зорі Кремля в їх орлині, розширені очі / і на зброю святу* <...>; *Для щастя нашої планети / наш труд під зорями Кремля* (В. Сосюра).

Досліджуваний онім зазнає меліоративних нашарувань і через нерозривний зв'язок *людина/народ – Кремль*, актуалізований лексемою *серце*: <...> *Ми сильні єдністю – пастух, пілот, учений, / Єдину кров несуть артерії і вени, / Єдине серце в нас: воно в Кремлі горить* (М. Рильський); <...> *серцем чую серце Кремля* (С. Йовенко).

Зауважимо, що ці ж контекстуальні засоби можуть застосовувати для моделювання протилежної оцінки, як-от: *Та ні, / в якій же ж і порі / Дітей з'їдали матері! / Якраз як «квітнула» земля / У сяйві «сонечка» з Кремля!* (І. Багряний); *Хахол за шовініста-москаля / Страшніший, бо не відає вітчизни; / <...> / Себе він бачить в серці московизни, / Десь там, наприклад, у звїзді Кремля, / Що так горить, мов скоро кров'ю бризне* <...> (Д. Павличко).

Меліоративну або пейоративну конотованість оніма *Кремль* підкреслюють епітети *безсмертний* (В. Сосюра, М. Рильський), *непоборний, рідний* (М. Рильський), *світлий, святий* (П. Тичина) – пор. з *кривавий* (нар. тв.), *лютій* (Яр Славутич), *стозлий* (І. Багряний). М. Рильський, у поезії якого репрезентована найбільша кількість уживань власної назви *Кремль* (39), залучає також ресурс посесивності (*Моя Москва! Мій Кремль! Моє життя!*), прямі метафоричні визначення на зразок *отчизни вічна слава, отчизни гордість*. Письменник творить також інтертекстовий полісемантичний метафоричний образ увінчаної Кремлем Москви, одночасно опредмечуючи значення хороніма семою ‘корона’ та абстрагуючи його комплексом позитивно-оцінних характеристик, зосередженим навколо поняття ‘найвища цінність’: *І вітер радісний повіяв, / Зорю приносячи живу / У золотий прадавній Київ, / У Кремлем вінчану Москву* <...>; *Знало серце просте й незрадливе, / Що ідуть незрадні побратими / Ще й посестри кривні та сердешні / Із Москви, увінчаної Кремлем* <...>.

Пейоративна оцінка аналізованої власної назви найактивніше представлена у творчості Яра Славутича, який застосовує різні контекстуальні засоби та значеннєві аспекти оніма *Кремль* для досягнення прагматичної мети. Він оприявнює, зокрема, таку семантику: архітектуронімну (*Москва. Червона площа. Глупа ніч. / <...> / Зубцями Кремлю, наче вовча згряя, / Вся площа шкіриться* <...>); архітектуронімну та пресулатонімну (*Той лютій рик, почутий віддаля, / Як влади тло, любовно зберігає / Зубчатий зів московського Кремля*); пресулатонімну, яка, зі свого боку, а) метонімічно розвиває топонімні значення ‘СРСР’/‘Росія’ (*Розметай / На безкрай / Буревіями гніву / Цю, як тля, / Із Кремля / Злу навалу бурхливу!; О, Кремлю зло здичавіле! Щоб ти, / В піснях прославлене нещирим чаром, / Почуло вірний присуд правоти!; Чую голос*

повстань Лук'яненка й Кандиби, / Чую поклик Масютка на тюрми **Кремля...**; Ічкери мруть між верховин / Від **Кремлю**, від потали) або центр СРСР (Чи буде, як досі було? / У тій сатанинській країні / Вмиратиме голе село, / Тамуючи зойки чайні? / Гримітимуть гасла з **Кремля**, / Що дишеться легко людині? / Кривавитись буде земля / У Винниці, Львові, Катині?); б) метафорично експлікує антропонімне значення (Так, може, й треба всім отим (українським) вождям, / Що слугували лютому **Кремлеві**; Я вірю в день, сподіваний, новий. / Злодійство **Кремлю** зникне, яко обри). За спостереженням Л. Селіверстової, російські топоніми Московський Кремль (логічно, що і його варіант Кремль – Ю. Б.), Петербург, Байкал для Яра Славутича «асоціюються з місцями загарбницької політики і в його творах виконують функції ідеонімів» [16, с. 172].

У Ю. Винничука оцінна характеристика оніма *Кремль* детермінована антропоморфною метафорою, створеною за допомогою розмовної лексики зі зниженим модусом: Здолали державу і склали до ніг, / П'ючи нашу кров як вампіри, / А їхній пахан, ледь прибитий яйцем, / Веде нас до прірви. / <...> / Коли на тарілочки нас подадуть / **Кремлю**, що вже плямає ласо, / То буде запізно, повстань і убий! І. Малкович послуговується семантично ускладненою метафорою, декодування якої поетапне: *Кремль* – невеликий предмет/річ – територія – ідеологія: мила моя вітчизно / <...> / головою в європі / хвостом до матр'юшки / (з вороніжчиною й кубанициною / була б ти пишногузніша) / утікаєш небого / від тої всепоглинаючої матр'юшки / що всіх своїм **кремльом** накриває.

Одним із продуктивних способів оприявлення негативно-оцінних конотацій власної назви *Кремль* є міфологічні алюзії. У поезії Дмитра Павличка актуалізовано зв'язок її референта з біблійним царем Іродом, який став загальнолюдським символом жорстокості [2, с. 9]. Принагідно зауважимо, що в «Словнику конотативних онімів» Г. Лукаш зафіксоване інтралінгвальне значення оніма *Ірод* 'мучитель, негідник' [10, с. 133]. Пропріатив *Кремль* розвиває свою прагматику від топонімної (місце перебування Ірода, який уособлює російську владу: Знайдись такий, що перетне кадик / Героєві і в **Кремль** перед владик / На таці, як Хрестителя главу, / Внесе й візьме обіцяну грошву, / Москву буремна радість потрясе, / Бо ж ось воно – купити можна все! / Купити можна все, купці чумні, / Але панує бартер у Чечні <...>) до пресулатонімної, що виявляється в образі ворожої Україні російської влади (Сяюче вродилося маля (героїчний народний Дух-Спаситель [1, с. 97]). / Та чи заховає **Україна** / Це дитя від Ірода з **Кремля**? / «Беркути» малюють кров'ю двері / Підозрілих на Дніпрі осель, / Де сідають люди до вечері, / Моляться за Київ і Брюссель). Юрій Липа у вірші «Ненависть» експлікує у власній назві *Кремль* значення дракона – популярної міфічної істоти, яка має надзвичайно широку амплітуду культурних інтерпретацій, але «у європейській художній традиції постає як первісний ворог, бій з яким є вищим випробуванням і подвигом» [4, с. 369]. Саме таким і описує український письменник владне осердя Російської держави: <...> Залізні вовки. / Несамовиті йдуть вони туди, де землі / **Тримає в кігтях Кремль**, / **Дракон** Росії, твої минули роки, – / Розпусне тіло рвуть огненнонокі / Незворушми, / Невмолими, / Як Меч і Хрест!

Спостерігаємо також імплікацію в аналізованому онімі значення 'центр зла': Від стін **Кремля**, / від стін **Кремля** / Взялася криком вся земля... (І. Багрянний); <...> І знов на площах закричить каміння, / І вбивці рушать знов з-під стін **Кремля** (Д. Павличко). Загалом поетичні конотації пропріатива *Кремль* засвідчують його участь у побудові універсальної концептуальної опозиції «добро – зло». У конкретних ідіостилях він виражає лише один з її компонентів, здебільшого не репрезентуючи ознак змінності.

Зокрема, надання йому меліоративної оцінки та відповідного морального орієнтира фіксуємо в М. Рильського, П. Тичини, М. Бажана, А. Малишка, С. Йовенко, пейзажної – у поезії О. Олеса, І. Багряного, Т. Осьмачки, Юрія Клена, Ю. Липи, Є. Маланюка, Яра Славутича, І. Драча, І. Малковича, В. Неборака, Ю. Винничука, П. Скунця й ін. Однак у В. Сосюри подибуємо накреслення оцінних зрушень у напрямі винятково позитивні → негативні (пор.: *Тримаєм ми, не знаючи знемоги, / цей щастя стяг у дзвонній вишині, / і він шумить од вітру молодого, / і зір Кремля на ньому промені; Іде бундючно в даль крилату / Бажан з усмішкою кастрата, / що славить Кремль, як сонця жар*), а у Д. Павличка – полярну аксіологію (пор.: *І люди, зорями Кремля зігріті, / Вслухалися здаля у плач трембіти, / І наше горе душі їм пекло; Платили ми, не названі – / Всі Стуси Василі, / Колючим дротом зв'язані, / Постріляні в землі; / Платили ми в Стопчатові / І в Києві – Кремлю, / Платили, наче братові, / Зерном без кукілю...*). Т. Можарова вказує, що «Москва як столиця СРСР і Кремль як символ соціалістичного ладу постають у ранніх творах Д. Павличка уособленням миру, світла, братерства, про що яскраво свідчить контекстуальне оточення: <...> *Але з Кремля, розлившись, як трава, / Світ обіймає миротворча дія* <...>. Зміна історико-культурних реалій стала приводом для зрушень у естетичному ідеалі митця, що позначилося на векторно протилежному, тобто негативному змалюванні сучасної Москви і в цілому Росії через неприйнятні для свідомості поета дії останньої» [12, с. 172].

Дієвим засобом актуалізації різних пресупозитивних значень та моделювання оказіональної семантики є взаємодія хороніма *Кремль* з іншими топонімами чи – зрідка – їхніми апелювативними корелятами. Так, зосібна, зреалізовані значення одного з кордонів країни (*Знов реставрована держава / від Порт-Артура до Кремля, / страшна, зажерлива, лукава; Гляньте, як наш край «пролетів» / у потужну силу зріс, / як щетиною багнетів, / мов ялиць вершками ліс, / переблискує і грає від / священного Кремля / по незрушній мур Китаю / наша «русская земля»* (Юрій Клен); *У ґрунті вічна мерзлина, / А в душах – злоба вічна, / “Собака”, / “Вохривська”, / “ясна” – / (Отцівська тобто) — це ж в о н а, / Юдоль комуністична! / І це – доби єдиний план: / Так / від Кремля й по океан* (І. Багрянний)) або її центру – географічного та політичного (*Тож не король, а літописець Нестор / важкий тягар на плечах буде нести, / <...> / і знов повернеться на зрадний поклик, / щоб по дорозі, від доців розмоклій, / поплентатись на схилі літ сліпим / під Кремль, у Третій Рим...* (Юрій Клен); *А сонце правди, любі друзі, / те славне сонце на землі – / у нас, в Радянському Союзі, / у нас, у світлому Кремлі!* (П. Тичина); *Професор Н. мудрує... і впливає / На тих, що слухають його повчань: / О як ненавидять вони Росію – / Клянуть Московію, картають Кремль!* (Яр Славутич)). Є. Маланюк суттєво розширює позначені досліджуваною власною назвою територіальні межі з одночасною імплікацією значень ‘імперія’, ‘комуністична ідеологія’: *Від віку й донині Еллада й Юдея – / Два вороги люті на древній землі – / Хрестом і залізом та ядом ідеї / Руїнують-будують і Рими, й Кремлі.* Є інший погляд на декодування її значення: «У дусі вірша, як ми його розуміємо, це – створення твердинь католицизму (Рими) та православ'я (Кремлі)» [11, с. 98]. В утрудненій для декодування поезії цього автора виявляємо й зіставлення хороніма *Кремль* зі східними ойконімами: Бенаресом – назвою одного з найстаріших індійських міст, священним центром індуїзму і т. зв. місцем смерті – та Ургою – назвою монгольської столиці, заснованої як буддійський монастир: <...> *знову вертався / До московських багон / <...> / Сум, ліси, болота, подув тундри і криги, / Дерев'яні деревні і дика пурга. / Люті вилиці лиць. Цар. Вериги. Розстриги. / Тільки Кремль той – не знає – Бенарес чи*

Урга. Певний ключ до розуміння поетичних конотацій оніма *Кремль* як маркера біполярного російського світу з «азіатським» православ'ям дає подальший контекст: *Євразійська подвійність, примарність, непевність, – / Тільки злість косоока та куля у млі, / Лиш захитаний Кремль та порожні деревні / Сутеніли на спогад страшної землі*. Опозиційну пару до власної назви *Кремль* тут утворює хоронім *Україна*, яку Є. Маланюк характеризує як «окраїну тьми».

Ампліфікацію топонімів використовують з метою окреслення ступеня значущості референта хороніма *Кремль* для ліричного героя: *То якось до святинь далеких / доїдемо або дійдем. / Рим, Царгород, Париж та Мекка, / що владно ваблять нас, – не Кремль* (Юрій Клен).

Найактивніше власна назва *Кремль* взаємодіє з топонімом *Москва*, виявляючи різні пресупозитивні значення та весь спектр оцінних конотацій – від виразно позитивних до виразно негативних. У дослідженому матеріалі фіксуємо такі типи цього зв'язку:

– місто – символ міста: *Москва наша любя, Москва наша славна! / Красною ти дужа, ділами преславна! / Ти сяєш у Всесвіт, ти світ на землі – / червонії зорі вгорі на Кремлі!..* (П. Тичина); *Заграло сонце над Кремлем, / Над рідною Москвою, / Живлющим зацвіло вогнем / Над працею людською, / Над нашим творчим, юним днем, / Над нашою весною* (М. Рильський);

– столиця – місце перебування керівництва держави: *Там, у Москві, у палатах, у Кремлі, / Сидить, мислить батько Сталін ночі й дні. / <...> / Ой не сплю я вже безпечно у Кремлі – / Ворогів я маю всюди, ще й в Москві...* (нар. тв.); *Ми звільнилися по слову, / що дала Радянська влада / у Москві у Кремлі: жити без пана і без гада!; Слава ж нашим воїнам, воїнам червоним! / Партії слава – у Москві, Кремлі!* (П. Тичина); *Москві спасибі, де зоря в Кремлі / Для вас, для нас незгасна возсіяла!* (М. Рильський);

– столиця – споруда + імплікація значення «радянська влада»: *<...> Я думаю про рідної Москви / Мости камінні, гордість і окрасу, / Де люди всіх країв незмірних наших / Проходять, опромінені Кремлем; Через Москву я в Київ повертався, / Від Ленінграда я вклонивсь Кремлю, / Казковому у ранішнім тумані, / Де сонце розливалось поволі, / Від Ленінграда я сказав спасибі / Тій волі всеосяжній, що дала / Нам перемоги неосяжне щастя* (М. Рильський);

– держава (СРСР, Росія) – місце перебування керівництва держави: *Рухне навіки вража комуна – / Червона Москва. / <...> / Ми ще поставим жовто-блакитний / На самім Кремлі!* (нар. тв.); *І нас, Москвою цькованих племен, / Без водіїв і визнаних знамен, / За всіх нагод і супірних оказій / Москвини хижо нищать по Кавказі. / <...> / Ординці з Кремлю, кочові москвини, / Мордують люд, чеснот ний і невинний; Немудрий Кларк і нерозумний Буш / Усім речуть: «Імперії не руш! / Адже в Кремлі тепер – нічого злого». / Щоб від Москви кормига не втекла, / Поставте красеня, однак простого – / В армійських службах пильного – хохла* (Яр Славутич); *Прийду колядувати на Різдво, / І вдарю під Кремлем у давні дзвони, / Що ти їх вкрала з Києва, Москво, / І голос твій у дзвонах тих потоне. / Вбивати Україну йдеши, зміє <...>* (Д. Павличко);

– Росія – радянська влада: *І от як богатир з богатирями / ти взявсь дружити, насамперед, з Москвою. / Ти (український народ) з Києва вслухався до Кремля...* (П. Тичина).

Існує й синонімічний зв'язок між власними назвами *Кремль* і *Москва*, коли вони позначають а) місця зосередження радянської влади (*Помилуй, Господи, овечку, / Прости її, дурну рабу, / За те, що вскочила у гречку, / В нову добу. / Направ свою небесну кару / На Кремль, Москву...* (О. Олесь); *Зачерпнім води живої, / що тече в*

Карпатську землю / із столиці світової, / із Москви – святого Кремлю (П. Тичина)); б) уособлюють радянську/російську владу (*Ти скеровуєш юнь, повсталу / На Кремля смертоносну сприть. / Заморожуй Москви навалу, / Щоб дознала, як день дзвенить!; Клекоче помста на Кремлю шал. / Берімо ж, браття, і шаблю, й меч! / <...> / Півсвіту сипле Москві картеч* (Яр Славутич); *Тебе, як щастя, я приємлю, / На світ народження нове, – / Всесвітній одсвіт вежі Кремлю, / Москви проміння світове* (М. Рильський)).

Наведені приклади засвідчують наявність кореляції між типом зв'язку й аксіологічними конотаціями топонімів *Кремль* та *Москва*: меліоративно марковані зв'язки «місто – символ міста», «столиця – споруда + радянська влада», «Росія – радянська влада», пейоративно – зв'язок «держава – місце перебування керівництва держави». Синонімічні зв'язки та зв'язок «столиця – місце перебування керівництва держави» такої кореляції не виявляють.

Отже, культурна інформація і вторинний конотативний зміст пропріатива *Кремль*, який первісно виявляє ознаки топоніма, уможлиблює його різнобічне класифікаційне визначення. В українському поетичному дискурсі доміантною функцією вказаного оніма є ідеологічна, пов'язана передусім із пресупозиційними значеннями 'радянська влада' та 'російська влада'. Аксіологія власної назви *Кремль* різновекторна, що зумовлене інтерлінгвальними чинниками. Перспективи досліджень убачаємо в установленні корпусу онімних ідеологем в українській поезії та з'ясуванні способів реалізації їхнього семантико-прагматичного потенціалу.

Література

1. Білик Г. Розбудова громадянського мотиву в збірці «Вірші з Майдану» Дмитра Павличка. Рідний край. 2016. № 1 (34). С. 95–99.
2. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
3. Браїлко Ю. Функційність топоніма Москва в українському поетичному дискурсі. Мова: класичне – модерне – постмодерне. 2018. Вип. 4. С. 5–19.
4. Братаніч О. Трансформація образу дракона в літературі різних епох як символ переосмислення взаємодії тваринного та людського. Сучасні літературознавчі студії. 2011. Вип. 8. Ч. 2: Поетикальні виміри топосу тварини. С. 366–375.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
6. Довіна М. С. Семіосфера тоталітарного міфу. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 312–317.
7. Ільченко І. І., Бабич Д. В. Поетична географія творів Петра Ребра. Дослідження з лексикології та граматики української мови. 2012. Вип. 11. С. 239–245.
8. Коваль О. В. Власні назви як елемент інтертекстуальності в поетичних творах ХХ століття. Культура народів Причерномор'я. 2014. № 273. С. 152–154.
9. Кондратенко Н. В. Лінгвопрагматичні аспекти дослідження політичної комунікації в українському мовознавстві. Вісник ОНУ. Серія: Філологія. 2015. Т. 20. Вип. 2 (12). С. 144–150.
10. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 280 с.

11. Мельник Г. І. Онімкон у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. 186 с.

12. Можжарова Т. М. Оніми в поетичних текстах шістдесятників: склад, структура, значення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2009. 387 с.

13. Муромцев І. В., Муромцева О. Г. Конотована ономастика у творах Івана Багряного (соціолінгвістичний аспект). Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2006. № 742. Серія : Філологія. Вип. 48. С. 270–280.

14. Назаренко І. О. Особливості функціонування квантитативних транспозитив-онімів у сучасній українській мові. Лінгвістичні студії. 2009. Вип. 18. С. 221–226.

15. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 296 с.

16. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

Referenses

1. Bilyk, G. (2016), *Development of a civil motive in the collection "Poems from the Maidan" by Dmytro Pavlychko* [Rozbudova gromadjans'kogo motyvu v zbirci «Virshi z Majdanu» Dmytra Pavlychka], *Ridnyj kraj*, № 1 (34), pp. 95–99.

2. Brai'lko, Ju. I. (2005), *Confessional lexis in the works of Ukrainian poets of the 60-80-ies of the XX century (semantic-stylistic aspect)* [Konfesijna leksyka u tvorchošti ukrai'ns'kyh poetiv 60–80-h rokiv XX stolittja (semantyko-stylistychnyj aspekt) : avtoref. dys... kand. filol. nauk], *Kyi'v*, 20 p.

3. Brai'lko, Ju. (2018), *Functionality of the Moscow toponym in Ukrainian poetic discourse* [Funkcijnist' toponima Moskva v ukrai'ns'komu poetychnomu dyskursi], *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*, Vyp. 4, pp. 5–19.

4. Bratanich, O. (2011), *Transformation of the image of the dragon in the literature of various eras as a symbol of rethinking the interaction of an animal and a human being* [Transformacija obrazu drakona v literaturi riznyh epoh jak symbol pereosmyslennja vzajemodii' tvarynnogo ta ljuds'kogo], *Suchasni literaturoznavchi studii'*, Vyp. 8., Ch. 2 : *Poetykal'ni vymiry toposu tvaryny*, pp. 366–375.

5. Great Dictionary of Modern Ukrainian [Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy] (2001), *Kyi'v, Irpin' : Perun*, 1440 p.

6. Dovina, M. S. (2013), *The semiosphere of a totalitarian myth* [Semiosfera totalitarnogo mifu], *Naukovi zapysky Nizhyns'kogo derzhavnogo universytetu im. Mykoly Gogolja*, Serija : *Filologichni nauky*, Kn. 1, pp. 312–317.

7. Il'chenko, I. I., Babych, D. V. (2012), *Poetic geography of Petro Rebro works* [Poetychna geografija tvoriv Petra Rebra], *Doslidzhennja z leksykologii' ta gramatyky ukrai'ns'koi' movy*, Vyp. 11, pp. 239–245.

8. Koval', O. V. (2014), *Proper names as part of intertextuality in poetry of 20th century* [Vlasni nazvy jak element intertekstual'nosti v poetychnyh tvorah XX stolittja], *Kul'tura narodov Prychernomor'ja*, № 273, pp. 152–154.

9. Kondratenko, N. V. (2015), *Linguopragmatic aspects of the study of political communication in Ukrainian linguistics* [Lingvopragmatychni aspekty doslidzhennja politychnoi' komunikacii' v ukrai'ns'komu movoznavstvi], *Visnyk ONU*, Serija : *Filologija*, T. 20, Vyp. 2 (12), pp. 144–150.

10. Lukash, G. P. (2017), *Dictionary of connotative proper names* [Slovník konotatyvných vlasných názv], Vinnycja, DonNU imeni Vasylja Stusa, 280 p.
11. Mel'nyk, G. I. (2009), *Onymicon in the structure of idiostyle (on the material of Yevhen Malaniuk's poetry)* [Onimikon u strukturi idiostylju (na materiali poezii' Jevgena Malanjuka) : Author's thesis : dys. ... kand. filol. nauk], Odesa, 186 p.
12. Mozharova, T. M. (2009), *Onyms in the poetic texts of the Sixtiers: composition, structure, meaning* [Onimy v poetychnyh tekstah shistdesjatykiv: sklad, struktura, znachennja] : Author's thesis : dys. ... kand. filol. nauk], Harkiv, 387 p.
13. Muromcev, I. V., Muromceva, O. G. (2006), *Connected onomastics in the works by Ivan Bahrianyi (sociolinguistic aspect)* [Konotovana onomastyka u tvorah Ivana Bagrjanogo (sociolinguistychnyj aspekt)], Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. V. N. Karazina, № 742, Serija : Filologija, Vyp. 48, pp. 270–280.
14. Nazarenko, I. O. (2009), *Features of the functioning of quantitative transpositesonyms in modern Ukrainian* [Osoblyvosti funkcionuvannja kvantytatyvných transpozitiv-onimiv u suchasnij ukrai'ns'kij movi], Lingvistychni studii'. Vyp. 18. pp. 221–226.
15. Seliverstova, L. I. (2002), *Onomasticon in the poetic idiolect of Yar Slavutych* [Onomastykon u poetychnomu idiolekti Jara Slavutycha : Author's thesis dys... kand. filol. nauk], Harkiv, 296 p.
16. Torchyns'kyj, M. M. (2008), *The structure of the onymic dimension of the Ukrainian language* [Struktura onimnogo prostoru ukrai'ns'koi' movy] : monografija. Hmel'nyc'kyj : Avist., 550 p.

Ю. И. Браилко,

*Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
кафедра филологических дисциплин и методик их преподавания*

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ ОНИМА КРЕМЛЬ В УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ

Статья посвящена исследованию прагматического ресурса имени собственного *Кремль* в украинском поэтическом дискурсе. Установлена его аксиологическая разновекторность, доминантная функция – идеологическая, которая связана с пресуппозиционными значениями ‘советская власть’ и ‘российская власть’.

Ключевые слова: Кремль, оним, топоним, хороним, архитектуроним, пресулатоним, идеологема.

Yu. I. Braiilko,

*Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University,
Department of Philological Subjects and Methods of Teaching*

THE FUNCTION OF ONYM KREMLIN IN UKRAINIAN POETRY

The choronym *Kremlin* has been poorly researched by the linguists before; it predictably should implement essential connotative potential in poetry. There are only occasional observations carried out in the analysis of various linguistic issues (O. Koval, T. Mozharova, I. Nazarenko, etc.). The necessity of studying the artistic significance of this onym determines the relevance of the chosen topic. The purpose of the article is to clarify the specifics of revealing the pragmatic potential of the onym *Kremlin* in the Ukrainian poetic discourse. Ukrainian poetry texts of folklore and literary origin have been chosen as the material for the study. The descriptive method, the comparative-semantic one, the method of

contextual analysis, in particular, its contextual and intertextual varieties, are used in this research.

The cultural information and the secondary connotative content of the onym *Kremlin*, which initially reveals the signs of the toponym/choronym, makes it possible for its versatile classification definition. The presupposition significance of this onym as “Soviet power” or, more rarely, “Russian power” is dominant and it consolidates an ideological function in the poetic sense. Axiological multivectorality of the choronym, as well as in the toponym *Moscow*, is determined by extra-linguistic factors, in particular, the political background and the views of the addressee of speech. The positive assessment of the ideologues of *Kremlin* is explored as much as possible by contextual lexemes with the common semantics of light and heat, as well as units of the lexical-semantic field “Star”. Means of displaying negatively-evaluative connotations of the onym *Kremlin* are variegated, among other distinguishable mythological allusions. In general, its poetic connotations testify to the participation in the construction of a universal conceptual opposition “good-evil”. An effective means of actualizing various pre-suppositional values and modeling occasional semantics is the interaction of the choronym *Kremlin* with other toponyms or, occasionally, with their appellate correspondences.

The perspectives of research are seen in the establishment of the frame onyms-ideologeme in Ukrainian poetry and statement of ways to realize their semantic and pragmatic potential.

Key words: Kremlin, onym, toponym, choronym, architectonym, presulatonym, ideologem.